

- УЖС** Український жаргон. Словник / [упоряд. Ставицька Л. О.]. – К. : Критика, 2005. – 494 с.
- УМБТ** Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників / [упоряд. Ставицька Л. О.]. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
- ФПМА** Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / [уклад. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В.]. – К. : Довіра, 2003. – 734 с.
- ФСГНН** Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини / [упоряд. Чабаненко В. А.]. – Запоріжжя : Стат і К, 2001. – 200 с.

Natalia GORDIENKO

Typology of additions is in modern linguistic dictionaries

This article analyses the role of the outside matter in the structure of modern linguistic dictionaries, describes its characteristic features and suggests some typology. It shows that appendices have become more common and more informative in the XXI century dictionaries. Such changes account for updating the format of dictionaries, developing and improving their structure.

Валентина Лєснова

Емоційно-оцінна лексика в діалектних словниках: проблема оформлення лексикографічної статті

Українська діалектна лексикографія в останні дві десятиріччя поповнилася багатьма новими словниками, укладачі яких працюють у різних напрямках. З'явилися фундаментальні праці, що містять лексику територіально великих діалектних ареалів, серед яких – чотиритомний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини [СГНН], двотомний словник західнополіських говірок [СЗПГ] та значний за обсягом словник буковинських говірок [СБукГ]. Нові словники охоплюють території, що тривалий час залишалися поза увагою діалектологів як об'єкт лексикографічного опису. Найбільшим серед таких є словник українських говорів Одещини [СУГО]. Опубліковано також словник українських східнослобожанських говірок [СУССГ], матеріали до словника східностепових говірок [Омельченко], вийшов перший випуск матеріалів до

УДК 811.161.2'28

діалектного словника Центральної Слобожанщини [МДСЦС]. Підготовлено також кілька тематичних словників, зокрема: «Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок» [Гримашевич], «Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область)» [Магрицька], «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» [Березовська]. В останні роки мовознавці активно працюють над словниками однієї говірки, які, за словами І. В. Сабадоша, укладача словника закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району, «треба розглядати не як демонстрацію лексики саме певного населеного пункту, а як здійснення можливості на прикладі однієї говірки показати діалектну лексику, типову для певної діалектної зони» [Сабадош: 5]. Такі праці виконані переважно на матеріалі говірок південно-західного наріччя. Окрім уже названої закарпатської говірки, у словниках репрезентовано лексику гуцульських говірок [Негрнич; Піпаш], покутсько-гуцульської [Лесюк], лемківської [Турчин], наддністрянської [Осташ].

У зв'язку з активним розвитком діалектного словникарства нагальною стає проблема вироблення єдиних вимог щодо принципів відбору лексики та правил її подання в лексикографічних працях, оформлення словникової статті. Цим і зумовлено актуальність пропонованої розвідки.

О. В. Загорівська, розробляючи теорію структурної організації лексичного значення, засвідчує, що основну специфіку семантики слова формують чотири великі «семантичні блоки», або чотири макрокомпоненти значення: предметно-логічний, або денотативний; емотивний, або емоційно-оцінний; власне мовний та емпіричний [4: 50]. У діалектному мовленні кількість слів, що мають експресивно-емоційно-оцінну семантику, значно більша, ніж у кодифікованій літературній мові. «Підвищена порівняно з письмовою формою експресія усного розмовного мовлення й особливо мовлення діалектного формує особливий фонд лексики, у якій емоційний заряд починає домінувати над логічним», – наголошує Й. А. Оссовецький [13: 38].

У російському мовознавстві експресивна та емоційно-оцінна лексика в літературній мові й діалектах була предметом дослідження багатьох мовознавців [4; 10; 11; 12; 15 та ін.]. Українські мовознавці розглядають лінгвістичну категорію оцінки й суміжні з нею категорії емотивності та оцінності переважно на матеріалі літературної мови [1; 2; 7; 16 та ін.].

Мета статті – проаналізувати особливості репрезентації емоційно-оцінної лексики в українських діалектних словниках.

Сформульована мета передбачає розв'язання таких завдань: порівняти систему позначок, що кваліфікують експресивний, емоційний та оцінний

компоненти семантики діалектного слова, наведену в різних словниках; на конкретних прикладах визначити відповідність / невідповідність таких позначок значенню лексичної одиниці з огляду на специфіку її вживання в контексті.

Як зауважує О. В. Загоровська, усі контексти, що є матеріалом дослідження діалектної семантики, можна розподілити на три типи: інформативні, які досить повно відображають металінгвістичну діяльність носіїв говірки й, отже, план змісту діалектної словесної одиниці; малоінформативні, які дають мінімум відомостей про семантику діалектного слова, та неінформативні, які не відображають металінгвістичну діяльність і практично не містять відомостей про семантику діалектного слова [4: 133–134].

Уважаємо, що тексти, які подають укладачі в словниках як ілюстративний матеріал до діалектних експресивно-оцінних лексем, неодмінно мають бути інформативними, оскільки, як зазначає Н. І. Бойко, «роль контексту в з'ясуванні змісту оцінки першорядна, тому що саме він належить до вагомих засобів актуалізації конкретних аксіологічних сем» [1: 163]. Наведемо приклад словникової статті, тексти якої є достатньо інформативними: «**Буц**, -а, ч. *жарт*. 1. Товста, гладка людина (часто що нехтує простою їжею). *В нас ше |буцом називають такого глаткого / шо все йїст' / не перебирайє; Хто глаткий / то його називають |буцом або буцкуватим»* [СУГО: 33].

На жаль, у багатьох словниках ілюстративного матеріалу взагалі немає [Негрич; Піпаш; Лесюк] або його подано обмежено [ГГ; СУССГ; Шило]. У тих лексикографічних працях, де багато словникових статей супроводжено текстами, вони не завжди є інформативними, бо не містять достатньої інформації про семантику слова, не дають відповіді на питання, чому оцінна лексема має саме таку позначку. Розглянемо кілька прикладів. У словнику І. В. Сабадоша зі значенням 'забудкуватий' подано лексеми *багымоватый* та *бѣнчиковатый*, першу з яких супроводжено позначкою *вульг.*, а другу – *зневажл.* Текст, наведений до першої лексеми, є малоінформативним: *Такий багымоватый, шчо не" |мос':а ним н'ич нуслу|жити* [Сабадош: 19], а другу лексему проілюстровано неінформативним словосполученням *|бенчиковата жо'на* [Сабадош: 22]. У словнику буковинських говірок до лексеми *клециун* із стилістичною позначкою *зневажл.* подано ілюстрацію: *Всі тіти, як тіти, а цей найменчий якийс клециун, яка не містить інформації про семантику діалектного слова 'низька, присадкувата людина'* [СБукГ: 208]. Коли семантика діалектного слова непрозора, то малоінформативні або неінформативні тексти лише ускладнюють його сприймання. Наприклад, у Словнику говірок Нижньої Наддніпряни з позначкою *зневажл.* подано слово *букиа*, що

має два значення: 'гладке обличчя, морда, пика' та 'чоловік або хлопець із гладким обличчям' [СГНН: 1, 112]; його ілюструє речення *!Луди голоду'вали, а він 'букиу найі'дав*, що не дає інформації для з'ясування значення іменника *б'укиа*. Так само неінформативним є й текст, наведений до другого значення цього слова: *О / ти й 'букиу ўже того 'уродивого при'в'і'ї // проже'ни його / то'д 'і побалакай'є"м*. Розуміння семантики оцінного іменника *б'укиа* ускладнює вжите з ним означення *уродивий* (у цьому ж словнику іменник *урод* витлумачено як 'недолюдок, кат, лютий чоловік' [СГНН: 2, 123], що немає нічого спільного зі значенням 'чоловік або хлопець із гладким обличчям').

Контекст є обов'язковим у тлумаченні багатозначних слів. На жаль, їх не завжди ілюструють у діалектних словниках. Наприклад, для лексеми *гала'тин* у Словнику українських говорів Одещини подано чотири значення, до кожного з яких наведено контексти: 1. *експр.* Нерозважлива, криклива людина. *Чого розходив'а / йак той гала'тин?* 2. *жарт.* Здоровий, великий, міцний, але незграбний чоловік. *Гала'тин // це так см'ї'уц 'ц'а с та'кого здо'рогого / нез'рабного чоло'віка*. 3. *експр.* Метушлива людина, яка без причини кудись поспішає, біжить. *Стан' / гала'тин / куди ле'тиши?* 4. *зневажл.* Дурний, недалекий розумом чоловік. *З гала'тином гово'рити не 'хочу* [СУГО: 48]. Як бачимо, тільки контекст, що ілюструє друге значення, є інформативним, решта не містить відомостей про семантику цього слова.

Відсутність контекстів у словникових статтях або їхня низька інформативність ускладнюють розуміння діалектного слова, значення якого відмінне в різних діалектах. Наприклад, слово *л'у'тавий* подано в чотирьох проаналізованих словниках з такими значеннями: 1) упертий, непоступливий; 2) неслухняний, вередливий [Негріч: 107]; упертий [Лесюк, 107]; 1) неслухняний; 2) непривітний, злий; 3) незграбний [ГГ: 115]; 1) мовчазний, похмурий; 2) *зневажл.* упертий, настирливий [СБукГ: 267]. У перших трьох джерелах текстів у словникових статтях немає, у словнику буковинських говірок інформативним є лише текст, поданий до значення 'упертий, настирливий': *Відаласи за тако'го л'у'таво'го, шо лиш по йго має бути*; ілюстрація до другого значення не містить інформації про значення аналізованого слова: *Ни л'об'ю цю дівку, вона вічно така л'у'тава*.

Як зауважує О. В. Загоровська, «складність розмежування мовної та мовленнєвої експресивності діалектного слова наочно відображена в суперечливості принципів визначення емоційно-експресивних характеристик словесних одиниць у різних діалектних словниках, у відсутності єдиної системи відповідних лексикографічних позначок, у розбіжностях кваліфікації тих самих явищ» [4: 136].

Перелік використовуваних укладачами словників позначок, що вказують на емоційно-оцінну семантику слова, не є універсальним (див. табл. 1). В усіх словниках наведено тільки дві з названих позначок – *зневажл.* та *пестл.*; у 13 словниках із 14 використано позначку *ірон.* та *лайл.*, у 12 – *зруб.* Позначку *експр.* подано лише в чотирьох джерелах, хоч це не означає, що в десятих інших немає експресивної лексики.

У деяких словниках емоційно-оцінна лексика з позначками *зневажл.*, *пестл.* та ін. становить значну частину, в інших її представлено небагатьма прикладами. Єдиних принципів подання такої лексики в діалектних словниках не вироблено. Зокрема, М. П. Лесюк кваліфікує як пестливі лише поодинокі лексеми, причому переважно ті, що належать до дитячого мовлення: *буба*, *бубка* ‘рана на тілі’, *гамати* ‘їсти’, *монька* ‘молоко’ [Лесюк: 92, 94, 109].

Таблиця 1

**Наявність у діалектних словниках позначок,
що вказують на емоційно-оцінну семантику слова**

	ГГ	Лесюк	МДСЦС	Негрич	Піпаш	Сабадош	СБГ	СБукГ	СГНН	СЗПГ	СУГО	СУССГ	Турчин	Шило
вульт.	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-		+	-
глузл.	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-		-	-
експр.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	+	-
жарт.	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
збільш.	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-		-	-
збільш.-зруб.	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
зруб.	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
здрібн.	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+
здрібн.-пестл.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
зменш.	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+
зменш.-пестл.	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-
зневажл.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ірон.	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
лайл.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
ласк.	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
образл.	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
пестл.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
поблажл.	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
співч.	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-

Незначну кількість слів з позначкою *змени.-пестл.* представлено й у Матеріалах до словника гуцульських говірок, до того ж наявні розбіжності у кваліфікації однакових явищ, наприклад, лексему *трусик* витлумачено як зменшено-пестливу до *трусь* ‘кріль’ [Піпаш: 196], тоді як слово з таким самим суфіксом *кугутик* ‘півник’ подано без жодних позначок, хоч словник містить і слово *кугут* ‘півень’ [Піпаш: 88]. Позначку *зневажл.* для передання пейоративної оцінки вжито в Матеріалах значно частіше, хоч з незрозумілих причин без неї подано слова виразної емоційно-оцінної семантики, як от: *галабурда* ‘неякісна їжа; неохайна людина’, *гнипало* ‘безсоромна людина’, *паскуда* ‘мерзотник, негідник’, *шніпати* ‘плентатися, вовтузитися’ [Піпаш: 33, 36, 133, 227] та ін.

Як зазначає Ф. П. Іванова, «дуже часто емоційно-оцінні компоненти переплітаються в тому самому слові з експресивними компонентами, оскільки в живому мовленні важко уявити ступінь ознаки без емоційно-оцінного забарвлення» [6: 22]. На цьому наголошують й інші дослідники. Зокрема О. Ю. М’ягкова зауважує: «Труднощі в розмежуванні емоційного, експресивного та оцінного компонентів полягають у тому, що вони тісно взаємопов’язані. З одного боку, оцінка людиною предмета чи явища пов’язана з емоційними переживаннями, з іншого боку, наявний тісний зв’язок емоційності з оцінкою» [10: 18]. Наведемо приклад зі словника І. В. Сабадоша: «**Нахліпатися**, док. 1. Насьорбатися. ¹Тул’ко с’а нахліпав на¹сул’, шчо ¹черево го болит. 2. Спожити надмірну дозу алкоголю. Так с’а нахліпав, шчо на ногах не^u може стоїти» [Сабадош: 199–200]. Як бачимо, лексему *нахліпатися* не супроводжено жодною позначкою, хоч у її семантиці виразними є компоненти експресивності (дуже багато, надмірно), емоційності (зневажливе) та оцінності (негативне). Погоджуємося з Ф. П. Івановою, яка, наголошуючи на потребі дотримуватися однакового позначення в словнику конотативного забарвлення таких слів, пропонує використовувати позначку *експр.-емоц.* з уточненням у дужках емоційної характеристики слова (*зневажл.* чи ін.) [6: 23].

Значні відмінності виявляємо, аналізуючи принципи подання коментарів до однакових емоційно-оцінних лексем у різних словниках. Покажемо їх на прикладі словників, у яких репрезентовано матеріал тих самих говірок – гуцульських [ГГ; Неґрич; Піпаш]. Лише для поодиноких емоційно-експресивних лексем зафіксовані тотожні позначки в усіх трьох словниках. Як зневажливі кваліфіковано слова *тісок* ‘рот’ [ГГ: 148; Неґрич: 132; Піпаш: 138] та *каліцман* ‘каліка’ [ГГ: 89; Неґрич: 88; Піпаш: 75]. Прикладів, що ілюструють суперечливість визначення експресивно-оцінних характеристик, значно

більше: для лексеми *бі́ръка* ‘вівця’ лише в одному словнику наведено позначку *пестл.* [Негрич: 25], у двох інших її подано без позначок [ГГ: 25; Піпаш: 13]; лексему *плаї́чок* ‘гірська стежка’ в одному із словників супроводжено позначкою *змени.* [ГГ: 150], в іншому – *змени.-пестл.* [Піпаш: 141]. Зауважимо, що в цьому ж словнику без позначок наведено тотожну за словотвірною будовою лексему *поті́чок* ‘струмок’ [Піпаш: 152]); лексему *маржі́нка* ‘худоба’ в одному словнику кваліфіковано як пестливу [ГГ: 120], в іншому подано без позначки [Піпаш: 99]; лексеми *та́йда* ‘собака’ та *ялове́га* ‘корова або вівця, яка не дає приплоду’ супроводжено кваліфікатором *зневажл.* лише в одному словнику [Негрич: 56, 194], тоді як у двох інших позначок немає [ГГ: 51, 224; Піпаш: 42, 233]; два словники лексему *сліпа́кі* ‘очі’ кваліфікують як зневажливу [ГГ: 173; Піпаш: 178], а третій – як образливу [Негрич: 159] та ін.

Таблиця 2

**Репрезентація в діалектних словниках
емоційно-оцінних компонентів семантики
(‘лінива людина, ледар’)**

	Негрич	СЗПГ	СБукГ	ГГ	СБГ	Шило	СГНН	Сабадош
об-разл.	вони [43], лінь [106]							
зне-важл.	друк [65]	лигу-шиско [1, 283]	байде́й [22], валюга [47], лайдак [250], лайдачина [251], лапайдух [252], ле́га [255], легейда [255], лінох [262], фулей [605], магалас [271]				багла́й [1, 55]	біта́нга [26], лынга́рь [161], ло́гын [162], лода́рь [162], не́реб [206], не́тріб-няк [206]

Закінчення табл. 2

	Нерич	СЗПГ	СБукГ	ГГ	СБГ	Шило	СГНН	Сабадош
згруб.	лайда- цюга [104]		гнилича [72] лайдацюга [251] лядац [269]					
през.			лайдачок [251]					
лайл.				друк [64]			лашта- бей [246]	
без по- зна- чок	лайдак [104] пустяга [148] фолюх [176]	валсжник [1, 43] лежак [1, 280] лейба [1, 280] лигун [1, 283] лінох [1, 288] недбаха [1, 344]	лайдака [251] лежа [256] лейба [256] штильвага [673]	валога (валога) [33] лагайда [108] пустюга (пустяга) [159] пустек [159]	байтала [1, 41] гойда [1, 178] дідовод [1, 219] легкороб [1, 406] непотріб [1, 485] охаба [2, 31] потєбня [2, 124] пустопаш- ник [2, 162] сандига [2, 203] турлай [2, 307]	бараба [47] валємба [65] валило [65] валігура [65] гнилега [93] гнилек [93] гнилизна [93] гнилюк [93] гниляк [93] легейда [160] лінох [162] нездаль [185]	байдала [1, 58] валога [1, 127] гультяга [1, 257] жабо- штрик [1, 307]	валюх [35] говгер [49] лінох [162] нероб [206]

Не спостерігаємо єдності й тоді, коли кваліфікації в словниках потребують емоційно-оцінні слова з однаковим або близьким значенням. Проаналізуємо міжговіркові відповідники зі значенням 'лінива людина, ледар'. Цю рису характеру традиційно засуджують у народі, що підтверджують розгалужені ряди лексем, які її вербалізують. Для унаочнення результату аналізу подаємо в таблиці (табл. 2).

Як свідчить наведений матеріал, репрезентанти семи 'ледар' подано в словниках здебільшого без будь-яких позначок (49 прикладів із 77, або 64%), значну частину лексем кваліфіковано як зневажливі (19 фіксацій, 25%), інші

позначки зафіксовано в зрідка: *зруб*. – чотири лексеми, *образл.* – дві, *лайл.* – дві, *през.* – одна. Частота вживання позначок у різних словниках неоднакова. Зокрема, у Словнику буковинських говірок [СБукГ] та в Словнику закарпатської говірки [Сабадош] більшість лексем кваліфіковано як зневажливі, тоді як у словниках бойківських [СБГ] і наддністрянських [Шило] говірок жодне аналізоване слово не має позначок, що вказують на експресивно-оцінний характер їхньої семантики. У двох випадках те саме слово, відоме в різних говірках, по-різному кваліфіковано в словниках: *друк* – *зневажл.* [Негрич: 65] та *лайл.* [ГГ: 64]; *лайдак* – *зневажл.* [СБукГ: 250] та без позначки [Негрич: 104].

Непослідовно марковані в словниках і ті лексеми, оцінність яких виражають афікси. Розглянемо для прикладу словотвірний тип із суфіксом *-ище-*, який дослідники вважають «найпродуктивнішим засобом творення аугментативно-пейоративних слів» [17: 72]. У словнику наддністрянських говірок іменники із цим афіксом подані з позначкою *зруб.*: *бабище* ‘баба’ [Шило: 41], *лабище* ‘нога з великою стопою’ [Шило: 158], *носище* ‘ніс’ [Шило: 187], *татище* ‘тато’ [Шило: 250]. Таку саму позначку для іменників цього словотвірного типу використовує М. Негрич: *ватрищи* ‘ватра’ [Негрич: 32], *гаржищи* ‘стара корова’ [Негрич: 48], *коніщи* ‘кінь’ [Негрич: 97]. У словнику бойківських говірок такі іменники супроводжено позначкою *зневажл.*: *вічище* ‘вік’ [СБГ: 1, 134], *вочище* ‘око’ [СБГ: 1, 148], *головище* ‘голова’ [СБГ: 1, 180], *дітище* ‘дитина’ [СБГ: 1, 222], *камініще* ‘камінь’ [СБГ: 1, 337], *скірище* ‘шкіра’ [СБГ: 2, 223], *хлопчіще* ‘хлопець’ [СБГ: 2, 341]. У словнику західнополіських говірок переважну більшість аналізованих іменників супроводжено позначкою *зруб.*: *ножище* ‘великий ніж’ [СЗПГ: 1, 349], *носище* ‘великий ніс’ [СЗПГ: 1, 350], *пупіще* ‘пуп’ [СЗПГ: 2, 106], *селище* ‘село’ [СЗПГ: 2, 144], *синіще* ‘син’ [СЗПГ: 145]; тільки іменник *дідище* ‘дідуган’ віднесено в словнику до зневажливих назв [СЗПГ: 1, 135]. Такі розбіжності зумовлені насамперед тим, що розмежування оцінних ознак значною мірою є суб’єктивним, межа між згубленим і зневажливим у мовленні нечітка. До такого висновку доходить і В. П. Мурат, зауважуючи: «Розрізнявальна сила оцінно-стилістичних ознак незначна» [9: 137]. Уважаємо, коли суфікс *-ище-* указує на великий розмір (*ножище*, *носище* та ін.), необхідно використовувати позначку збільшене, а для аргументованого використання позначок *зрубиле* чи *зневажливе* необхідно подавати інформативні контексти.

Неодностайні укладачі словників у використанні позначок *пестливе* / *зменшено-пестливе* для слів однакової словотвірної структури та близької семантики: *арновочка* ‘тверда пшениця’ – зменш.-пестл. [СГНН: 1, 51],

у^са^точка ‘сорт пшениці’ – пестл. [СГНН: 4, 173]; кур^ченя^тко, ку^ценя^тко – зменш.-пестл. [СГНН: 2, 234, 236], гин^диченя^тко, ку^теня^тко, тру^сеня^тко – пестл. [СГНН: 1, 228; 2, 234; 4, 136] та ін.

Трапляються випадки, коли словотворчий формант стає визначальним у кваліфікації експресивно-оцінної семантики, поза увагою укладачів діалектного словника залишаються контекстуальні умови вживання слова. Зокрема, у Словнику говірок Нижньої Наддніпряниці зафіксовано значну кількість слів із суфіксами позитивної суб’єктивної оцінки **-чик**, **-ок**, **-очк(а)**, **-ечк(а)**, **-ичк(а)** та ін., що мають позначки *пестл.* або *зменш.-пестл.* Не з усіма можна погодитися, що підтверджують і контексти, наведені в словнику. Уважаємо, що варто розрізняти випадки, коли за допомогою суфіксів утворені:

а) іменники, що виражають реальну зменшеність, біля них доречною є позначка *зменш.* Аналіз наведених ілюстрацій-текстів дає підстави віднести до цієї групи, наприклад, такі іменники: *густі^рька* ‘краснопірка’ *Уло^вви^у ота^к’ін[’]ку густі^р’ку*, *а х^лваста*, *’чисто* *’коропа* *’вит’аг* [СГНН: 1, 259], *клубнічка* ‘полуниця’ *Сей год та^ка др’іб^на клубніч^ка ўро^дила: ’н’іч^ого й ’бач^{ит}’* [СГНН: 2, 178];

б) іменники з виразним оцінним значенням, у яких немає вказівки на малий розмір предмета; для них пропонуємо використовувати позначку *пестл.*, наприклад: *душо^грійочка* ‘безрукавка з овечої шкіри або на ваті’ *Та^ку ха^лрошу душо^гр’ійоч^ку йо^лму по^шила, а в’ін, бо^с’ак, у^з’аў і про^даў* [СГНН: 1, 306]; *жільо^точка* ‘жилет’ *Та^ка ло^укен’ка бу^ла ж^іл’оточ^ка – і в’ін роз’ід^раў, барбо^с’уга* [СГНН: 1. 320];

в) іменники зі значенням власне-зменшеності, які водночас виражають суб’єктивне ставлення людини до названої реалії, для них цілком прийнятна позначка *зменш.-пестл.*: *бакла^жанчик* ‘помідор’ *Оце бакла^жанч^{ик}! Та^кий ’добрий, та^кий у^лже ’добрий!* [СГНН: 1, 59]; *кльонок* ‘клен’ *Та^кий же ’гарний кл’онок р’іс ’біл’а двору, і в’ін, ’сукин син, зло^миў свої^їм тра^ктором* [СГНН: 2, 179]. Щоправда, у таких іменниках важко виявити сему зменшеності, бо вона зумовлена тільки ситуацією. На цьому неодноразово наголошували дослідники діалектної лексики: «Трапляються значні труднощі в поданні емоційно-оцінної та стилістичної характеристики слів. Це майже неминуче, оскільки польові записи не завжди дають можливість визначити, з якою інтонацією було вимовлено слово, у якій обстановці й кому його адресовано» [6: 22]. Досягти точності стилістичної інтерпретації таких слів допоможе ширший контекст;

г) слова, що набувають негативної іронічної оцінки [18: 19], яку виразно демонструють контексти; біля них доречно вживати позначку *ірон.*:

бобирéць ‘йорж’ *Шо с тих бобир’ц’іў за р’иба? Оддай йіх кот’ов’і* [СГНН: 1, 92]; *в’улійок* ‘вулик’ *Ос’талос’а три в’ул’ійка у д’іда, та й т’і н’іку’дишн’і* [СГНН: 1, 208]; *жовтляч’ок* ‘переспілий, жовтий огірок’ *Ко’му во’ни ‘нужн’і о’т’і тво’їі жо’ўт’ач’ки? Та йа б йіх і прода’ват’ стра’милас’а* [СГНН: 1, 321]; *карт’ошечка* ‘картопля’ *Во’но сей год йак не’уро’жай, так і карт’ошечка ўро’дила н’іку’дишн’а* [СГНН: 2, 154];

г) іменники із суфіксами суб’єктивної оцінки, що втратили свою оцінність і є просто виразниками невимушеності мовлення [5: 114]. Дослідники зазначають із цього приводу: «Словесне оточення, органічною частиною якого є лексика з оцінними афіксами, доволі часто зводить нанівець зменшувальне, зневажливе й пестливе значення суфіксів» [3: 35]. Такі слова краще подавати без позначок, наприклад: *дікалончик* ‘одеколон’ *Ос’ йа то’б’і трої’ного д’іка’лонч’ика куп’л’у, ‘буде’чи д’іка’лонц’і’а* [СГНН: 1, 277]. Зауважимо, що й у цьому разі першорядною залишається ситуація вживання слова, контекст, без яких важко визначити, чи втратили свою оцінність такі, наприклад, слова, як *каранда’шик* ‘олівець’, *костру’лька* ‘каструля’, *кош’овочка* ‘кошик’ та ін. Наведені в словнику тексти є малоінформативними й не дають змоги точно визначити семантику цих слів: *Підстру’жи каран’дашик, бо по’гано ‘пише* [СГНН: 2, 150]; *Сту’шила костру’л’ку м’н’аса – ‘ійжете!* [СГНН: 2, 205]; *Покла’ди йо’му ў ко’шовоч’ку т’рохи карт’опл’і та хай і’де в’ітц’і’л’а* [СГНН: 2, 209].

Слушною є думка Б. О. Плотникова, який зазначав, що «мовлення й контекст слугують природною лінгвістичною лабораторією, де можна фіксувати всі елементи плану змісту мовних одиниць» [14: 50].

Отже, нагальною потребою діалектної лексикографії є розроблення універсального «інвентарю позначок» [8: 150], зокрема тих, що характеризують експресивні, емоційні та оцінні компоненти значення слова. Важливо також максимально забезпечити словникові статті інформативними діалектними мікротекстами, які вповні розкривають семантику слова.

Умовні скорочення

вульг. – вульгарне; глузл. – глузливе; експр. – експресивне; жарт. – жартівливе; збільш. – збільшене; збільш.-згруб. – збільшено-згубіле; згруб. – згубіле; здрібн. – здрібніле; здріб.-пестл. – здрібніло-пестливе; зменш. – зменшене; зменш.-пестл. – зменшено-пестливе; зневажл. – зневажливе; ірон. – іронічне; лайл. – лайливе; ласк. – ласкаве; образл. – образливе; пестл. – пестливе; поблагл. – поблагливе; співч. – співчутливе.

Література

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – 552 с.
2. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Вільчинська. – Л., 1996. – 16 с.
3. Вульфсон Р. Е. Эмоционально-оценочная лексика и контекст / Р. Е. Вульфсон // Рус. яз. в шк. – 1991. – № 4. – С. 33–35.
4. Загоровская О. В. Проблемы общей и диалектной семасиологии и лексикографии / О. В. Загоровская. – Воронеж : Науч. кн., 2011. – 383 с.
5. Земская Е. А. Русская разговорная речь : общ. вопр. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1981. – 276 с.
6. Иванова Ф. П. К вопросу о коннотативной характеристике слова в региональных словарях (в связи с подготовкой к переизданию «Словаря русских говоров Приамурья») [Электронный ресурс] / Ф. П. Иванова // Народное слово Приамурья : сб. ст. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2004. – С. 19–25. – Режим доступа до журн. : http://window.edu.ru/resource/221/71221/files/narodnoe_slovo.pdf
7. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування й розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
8. Медникова Э. М. Адекватность лексикографических помет стилистическим характеристикам слова / Э. М. Медникова // Словарные категории : сб. ст. / отв. ред. чл.-кор. АН СССР Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 145–150.
9. Мурат В. П. Стилистическая система современного русского языка по данным «Словаря русского языка» С. И. Ожегова (изд. 14-е, 1982) / В. П. Мурат // Словарные категории : сб. ст. / отв. ред. чл.-кор. АН СССР Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 134–139.
10. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова : опыт психолингвистического исследования / Е. Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 109 с.
11. Нефедова Е. А. Экспрессивный словарь диалектной личности / Е. А. Нефедова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. – 144 с.
12. Новоселова О. А. Семантика оценочных прилагательных и их лексикографическое описание (на материале русских говоров Сибири) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О. А. Новоселова. – Томск, 1990.
13. Осовецкий И. А. Лексика современных русских народных говоров / И. А. Осовецкий. – М. : Наука, 1982. – 200 с.

14. Плотников Б. А. Основы семасиологии / Б. А. Плотников. – Минск : Выш. шк., 1984. – 223 с.
15. Трипольская Т. А. Семантическая структура экспрессивного слова и ее лексикографическое описание : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. А. Трипольская. – Томск, 1985. – 18 с.
16. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.
17. Шинкарук В. Д. Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки / Василь Шинкарук, Лариса Шутак. – Чернівці : Рута, 2002. – 128 с.
18. Ягубова М. А. Проблема идентификации оценочной лексики в разговорной речи / М. А. Ягубова // Активные процессы в языке и речи. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 17–24.

Лексикографічні джерела

- Березовська** Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Ганна Березовська. – Умань : Уман. комун. вид.-полігр. п-во, 2010. – 348 с.
- ГГ** Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Л. : Б. в., 1997. – 232 с.
- Гримашевич** Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньоподільських і суміжних говірок / Галина Гримашевич. – Житомир : Північноукр. діалектол. центр ЖДУ імені Івана Франка, 2002. – 184 с.
- Лесюк** Лесюк М. П. Із ковалівського лексикону / М. П. Лесюк // Мовний світ сучасного галицького села. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. – С. 85–128.
- Магрицька** Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область) / Ірина Магрицька. – Луганськ : Знання, 2003. – 172 с.
- МДСЦ** Сагаровський А. А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). – Вип. 1. А – Об'ясняться / А. А. Сагаровський. – Х. : ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.
- Негрїч** Негрїч М. Скарби гуцульського говору: Березови / М. Негрїч. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.
- Омельченко** Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. – 114 с.

- Осташ** Осташ Р. Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області / Роман Осташ, Любов Осташ // Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – С. 347–410; Осташ Л. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання / Любов Осташ, Роман Осташ // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – Вип. 24. – Ужгород, 2011. – С. 150–155; Осташ Л. Р. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання (Ж) / Л. Р. Осташ, Р. І. Осташ // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2001. – № 3, ч. 1. – С. 101–108.
- Піпаш** Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород : Б. в., 2005. – 266 с.
- Сабадош** Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району / Іван Сабадош. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.
- СБГ** Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 т. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 1–2.
- СБукГ** Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- СГНН** Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Б. в., 1992. – Т. 1–4.
- СЗПГ** Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1–2.
- СУГО** Словник українських говорів Одещини / редкол. : О. І. Бондар (голов. ред.), Л. І. Хаценко (заст. голов. ред.), Т. Ю. Ковалевська та ін. – О. : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. – 224 с.
- СУССГ** Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.
- Турчин** Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині / Є. Д. Турчин. – Л. : Укр. акад. друкарства, 2011. – 384 с.
- Шило** Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с. – (Сер. «Діалектологічна скриня»).

Valentyna LESNOVA

Representation of Emotional and Evaluation Vocabulary in Dialectal Dictionaries: Regarding the Problem of Lexicographic Entry Composition

The article deals with the analysis of the peculiarities of representation of the emotional and evaluation vocabulary in the dialectal dictionaries. It has been stated that the native lexicographic practice is characterized by the lack of a universal system of indications which would mark the expressive, emotional and evaluation components of the semantics of a dialectal word. The integral principles of comments regarding the emotional and evaluation lexemes have not been worked out. It has been stressed that there is a necessity to add certain illustrative material to dictionary entries such as dialectal micro-texts which would have an informative character and reflect fully the semantics of a dialectal word.

Лідія Тищенко

Тлумачна параметризація абстрактних іменників

Сучасна лексикографічна теорія і практика протягом багатьох років намагається розв'язати цілий ряд нагальних проблем, що стосуються принципів побудови тлумачного словника, структури словникової статті, вичерпного й адекватного витлумачення значення слова. Особливо помітні ці труднощі тоді, коли йдеться про критерії абстрактної лексики.

Словник, безперечно, є найзручнішою формою узагальнення опису лексичних одиниць. Саме «словник стає метою і підсумком дослідницької праці над тією чи іншою проблемою, ніби «відповіддю» на певне лінгвістичне завдання» [6: 92].

Важливим аспектом вивчення словника є розкриття та адекватне розуміння його внутрішньої структури – системи та параметрів як головних її складників.

Теоретичний аспект лексикографічної параметризації розглядається в працях Ю.М. Караулова. В українському мовознавстві ці питання неодноразово ставали об'єктом досліджень В.В. Дубічинського, В.А. Широкова. У працях Г.М. Склярєвської зосереджено увагу на розподілі словникових

УДК 811.161.2'28